

ПАМ'ЯТІ
ОМЕЛЯНА ПАВЛОВИЧА РУДНИЦЬКОГО
(25 СІЧНЯ 1944 — 27 БЕРЕЗНЯ 2025)

27 березня 2025 року, у віці 81 рік, у власному домі в с. Тарасівка Фастівського району Київської області внаслідок інсульту помер видатний вчений-демограф Омелян Павлович Рудницький.

Народився Омелян Павлович 25 січня 1944 р. в с. Киданів Бучацького району Тернопільської області. Його дитинство не було легким. Батько Павло Петрович загинув на фронті у 1945 р., мати Ольга Федорівна до виходу на пенсію працювала у колгоспі. Відбувалось повоєнне відновлення, треба було допомагати матері, вчитися в школі. Семирічну школу закінчив у рідному селі,

середню освіту здобув у м. Бучач. Після закінчення школи рік працював учителем праці та фізкультури у с. Мартинівка.

Життя докорінно змінилося після вступу у 1962 р. до Львівського державного університету імена Івана Франка, в якому вчився до 1970 р. (з перервою на три роки через службу в армії). За відмінне навчання та активну громадську діяльність отримував ленінську стипендію, закінчив університет з відзнакою за спеціальністю «географія, економічна географія». Навчання Омелян Павлович продовжив в аспірантурі Інституту економіки АН УРСР у секторі географії (1970—1974 рр.).

Після закінчення аспірантури з 1975 р. працював в Українській філії НДІ статистики ЦСУ СРСР на посаді молодшого, а з 1979 р. — старшого наукового співробітника. У 1987 р. перейшов на роботу до Інституту економіки АН УРСР на посаду молодшого наукового співробітника у відділ демографії та відтворення трудових ресурсів, очолюваний проф. Валентиною Стешенко, який у 2003 р. був перетворений у відділ демоекономіки. У 2004 р. відділ у повному складі переведено до новоствореного Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України (нині — Інститут

Омелян Павлович з колегами в Інституті демографії та соціальних досліджень, 2009 р.

демографії та проблем якості життя). Потім Омелян Павлович працював на посаді наукового співробітника у секторі проблем тривалості життя і здоров'я населення відділу проблем якості демографічних процесів, а з 2012 р. і до останніх днів свого життя — у відділі демографічного моделювання та прогнозування.

Демографією почав цікавитись у 18 років після вступу до університету. Поступово цікавість переросла у любов, яка тривала усе життя. За таку відданість демографія віддячила йому поступово розкриваючи свої таємниці, а він з натхненням ділився ними з колегами. Дійсно, Омелян Павлович прожив довге та визначне наукове життя, залишив вагомий спадок у царині демографії. Він був плідним вченим, активно працював до самої смерті.

Сфера його наукових інтересів була надзвичайно широкою і охоплювала різні галузі демографії та статистики. Практично всюди він досяг непересічних результатів.

На початку наукової кар'єри досліджував актуальні проблеми демографічної статистики, удосконалював технологію обробки статистичної інформації: брав участь у проектуванні Автоматизованої системи державної статистики ЦСУ УРСР (підсистеми «Статистика населення» та «Статистика праці»). Вивчав організацію та порядок проведення обліків та переписів населення в Австро-Угорській та Російській імперіях, Польщі, Румунії, СРСР, Угорщині, Чехословаччині. Це, а також чудове вміння працювати з архівними матеріалами, знаходити там різноманітну демографічну інформацію, формування статистичної бази даних стали фундаментом для подальших наукових

досліджень. У підсумку розробив методологічні засади та методичні підходи до відновлення історичної статистики населення України

Омелян Павлович дивовижним чином поєднував у собі знання й професійні якості демографа, статистика та історика. Історична демографія була одним із його головних наукових захоплень і пріоритетних напрямів досліджень.

Мріяв учений про відтворення і реконструкцію демографічної історії України у широкому контексті. Він часто наголошував на двох ключових тезах. По-перше, неможливо здійснити науково обґрунтовану оцінку наслідків соціальної катастрофи, зосередившись лише на одному демографічному процесі або вузькому часовому проміжку. Потрібне комплексне розуміння взаємодії різних демографічних процесів і чинників формування чисельності населення у глибокій історичній ретроспективі. По-друге, він завжди підкреслював важливість вивчення спадщини та напрацювань наших попередників — фундаторів української демографічної науки: Михайла Птухи, Юрія Корчака-Чепурківського, Арсена Хоменка, Сергія Томіліна та інших.

Омелян Павлович належить до тієї щасливої когорти вчених, які здійснили свою мрію: головним результатом його наукового життя є реконструйовані довготривалі ряди демографічної динаміки населення за період 1795—2013 рр. Йдеться про відновлення, оцінку та формування узгодженої бази даних демографічних показників для цього історичного періоду — чисельності та структури населення, природного і міграційного руху, шлюбів і розлучень, а також демографічних таблиць у розрізі статі, віку та місця проживання. Особливістю цієї розробки є: приведення усіх даних до сучасних кордонів України; врахування різних систем обліку населення у країнах, до складу яких входили українські землі у різні часові періоди, та асинхронності проведення обліків та переписів населення на різних територіях країни. За окремі історичні періоди реконструкція здійснена за тогочасними або сучасними регіонами України. Виконана робота поставила Україну в один ряд із провідними країнами світу у цій царині, результати дослідження є національною історичною цінністю.

Оцінка демографічних втрат унаслідок Голодомору 1932—1933 рр. стали ще одним із головних напрямів наукової діяльності О. П. Рудницького. У 1990—1991 рр. він опублікував свої перші дослідження про демографічні наслідки Голодомору та проблеми вивчення динаміки населення між переписами 1926 і 1939 років. У 2000-х рр. учений знову активно долучився до вивчення цієї тематики, коли в українському суспільстві розгорнулися наукові дискусії та поглиблені дослідження. Від Інституту демографії та соціальних досліджень Омелян Павлович був залучений до проведення судової науково-демографічної експертизи, результати якої було використано в Постанові Апеляційного суду міста Києва від 13 січня 2010 року у кримінальній справі за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932—1933 роках.

Черговий успіх. Публікація про Голодомор у книзі «Famines in European Economic History: The Last Great European Famines Reconsidered», 2015 р.

Його оцінка втрат населення України від надсмертності унаслідок Голодомору становила 3,9 мільйона осіб.

Період 2011—2020 рр. став одним із найпродуктивніших у роботі колективу дослідників Інституту демографії та соціальних досліджень, до складу якої входив і Омелян Павлович, що працювали над темою Голодомору у співпраці з американським демографом українського походження Олегом Воловиною. Він був справжньою «енциклопедією» цієї дослідницької групи — завдяки своїй феноменальній пам'яті й глибоким знанням статистики того історичного періоду. Настільки «горів» цією темою, що під час підготовки однієї з перших колективних доповідей залишався ночувати в кабінеті, аби не витратити час на дорогу додому, оскільки мешкав за межами Києва.

Колектив у складі О. Рудницького, О. Воловини, Н. Левчук, П. Шевчука та А. Ковбасюк уперше здійснив оцінку демографічних втрат від Голодомору в 1932—1934 рр. у розрізі областей та районів України. Ці результати лягли в основу Електронного Атласу Голодомору, створеного Українським науковим інститутом Гарвардського університету та були опубліковані у низці вітчизняних і зарубіжних наукових видань. Також уперше було здійснено оцінку демографічних втрат від голоду 1932—1934 рр. для усіх республік колишнього СРСР на основі реконструкції демографічної динаміки між переписами 1926 і 1939 років. Це дослідження показало, що Україна посідає перше місце за абсолютним показником втрат серед республік тогочасного СРСР.

На основі результатів демографічної реконструкції Омелян Павлович разом з колегами вперше здійснив науково обґрунтовану оцінку демогра-

фічних втрат України від низки інших соціальних катастроф, якими так багата наша країна: Перша світова війна, визвольних змагань 1918—1921 рр., голод 1921—1923 рр., політичні репресії сталінського режиму 1937—1938 рр., Друга світова війна, депортація кримських татар та інших національностей з Криму у 1944 р., голод 1946—1947 рр. Ним також було оцінено втрати СРСР у розрізі союзних республік унаслідок Другої світової війни, що потребувало здійснення реконструкції за період 1939—1959 рр.

У ході робіт з реконструкції О. П. Рудницький багато уваги приділяв дослідженню зовнішніх міграційних переміщень населення. За період 1795—2014 рр. ним виокремлено 37 масштабних міграційних хвиль, визначено їх хронологічні межі, характер і напрями міграції, основні етнічні групи.

Іншим важливим напрямом його наукових пошуків були дослідження смертності й тривалості життя та аналіз тенденцій їх розвитку. Тривалий час він висвітлював питання медико-демографічної ситуації в Україні у щорічних доповідях МОЗ України про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України.

Результати його досліджень є основою для вивчення демографічної історії України, демографічного прогнозування в контексті демографічного та епідеміологічного переходів. Отримані напрацювання створили підґрунтя для інших інститутських досліджень та праць вітчизняних і закордонних учених.

Більшість його розробок є піонерськими, багато результатів отримані вперше і мають не тільки наукове, але й суспільно-політичне значення.

Друкувався О. П. Рудницький у провідних українських та закордонних журналах («Демографія та соціальна економіка», «Український історичний журнал», «Canadian Studies in Population», «Nationalities Papers»), брав участь у національних та міжнародних конференціях.

О. П. Рудницький відзначений відомчими нагородами: за значний особистий внесок у розслідування кримінальної справи за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932—1933 роках нагороджений Нагрудним знаком «Хрест Пошани» Служби безпеки України (2010 р.); за досягнення в царині

Конча-Заспа, 2008 р.

демографічних досліджень — Почесною відзнакою «Трудова слава», яка призначалась Міжнародною Академією Рейтингових Технологій і Соціології «Золота Фортуна» та Національною академією наук України (2015 р.); за серію наукових праць з дослідження довготривалої демографічної динаміки України йому присуджено премію НАН України імені М. В. Птухи (2020 р.).

Омелян Павлович досконально знав праці та біографії видатних демографів та статистиків, які працювали в царині демографії. Значну кількість показників демографічної динаміки знав на пам'ять: у багатьох випадках відповідь від нього можна було отримати скоріше ніж знайти в комп'ютері. Він вільно володів українською, польською, російською, чеською мовами, читав німецькою (при цьому скаржився, що «нема з ким поговорити»).

Після себе залишив значний спадок, який буде використовувати не одне покоління демографів. Його особистий архів, який налічує десятки тисяч сторінок, очікує своїх дослідників.

Омелян Павлович був люблячим чоловіком Валентини Андріївни, щасливим батьком Олега, який з дружиною Лілією подарували йому онука Радомира та онучку Софію.

Він був дуже доброю і чуйною людиною, завжди пам'ятав про дні народження колег і, де б не був, обов'язково телефонував із привітаннями. Дуже любив солодощі та смаколики — мабуть, як усі діти, що виростили у післявоєнні часи. Завжди був надзвичайно оптимістичним і життєрадісним, любив спілкуватися й жартувати.

Омелян Павлович залишиться в нашій пам'яті як відданий демографії фахівець високого рівня, добрий колега та друг.

*Співробітники
Інституту демографії та
проблем якості життя
НАН України*